

СОЦІАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Клочко О. О.

кандидат педагогічних наук,

*старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*

вул. Роменська, 87, Суми, Україна

orcid.org/0000-0002-9799-1618

klochko81@ukr.net

Ключові слова: соціальна екскурсія, профілактика, адиктивна поведінка, підлітки «групи ризику», соціальні служби, соціально орієнтовані установи.

У статті розроблено соціальну екскурсію як інноваційну технологію профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» та обґрунтовано її ефективність.

Реалізація авторської ідеї розроблення соціальної екскурсії з метою профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» передбачала генерування ідей; теоретичну розроблення плану маршруту соціальної екскурсії, його змістове наповнення, методичний супровід, опис відповідних установ, пояснення логіки розташування у плані екскурсії.

Соціальна екскурсія зорієнтована, як правило, на ознайомлення з інституційно-організаційними можливостями регіональної профілактики. Тобто, основне призначення соціальної екскурсії – показати учасникам ті установи, що надають спеціалізовану кваліфіковану допомогу та послуги у контексті організації ціленаправленої систематичної профілактичної діяльності адиктивної поведінки підлітків «групи ризику»; висвітлити діяльність тих закладів, що надають можливості для впровадження альтернативної соціально прийнятної діяльності й організації змістовного дозвілля.

Сама ідея, її теоретичне обґрунтування, розроблення методичних указівок щодо створення соціальної екскурсії для різних клієнтських груп успішно апробована у практичній діяльності автора в рамках викладання навчального курсу «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Загальну план-схему екскурсії становлять: загальна характеристика клієнтської групи, для якої розробляється план екскурсії; загальний план екскурсії; перелік соціально орієнтованих служб та установ, громадських організацій, що здійснюють кваліфіковану допомогу клієнтській групі із зазначенням основних напрямів діяльності та послуг; кілька історико-культурних, релігійних, архітектурних пам'яток; заклад харчування для обідньої перерви.

Глибоке розуміння теоретико-методичних ознак проведення екскурсійної профілактичної діяльності, знання та вміння розробляти такого роду екскурсії виступають важливими практико-методичними механізмами організації, налагодження, вдосконалення ефективної профілактичної діяльності з підлітками «групи ризику».

SOCIAL EXCURSION AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY FOR PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF TEENAGERS

Klochko O. O.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

Romenska str., 87, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9799-1618

klochko81@ukr.net

Key words: *social excursion, prevention, addictive behavior, teenagers at risk, social services, socially oriented institutions.*

The article developed a social excursion as an innovative technology for the prevention of addictive behavior in adolescents at risk and substantiated its effectiveness.

Implementation of the author's idea of developing a social excursion with the aim of preventing addictive behavior of teenagers at risk involved generating ideas; theoretical development of a social excursion route plan, its content, methodological support, a description of the relevant institutions, an explanation of the logic of the location in the excursion plan.

A social excursion is focused, as a rule, on acquaintance with the institutional and organizational capabilities of regional prevention.

That is, the main purpose of the social excursion is to show the participants those institutions that provide specialized qualified assistance and services in the context of organizing targeted systematic prevention of addictive behavior in teenagers at risk. Also highlight the activities of those institutions that provide opportunities for the introduction of alternative socially acceptable activities and the organization of meaningful leisure.

The idea itself, its theoretical justification, the development of guidelines for creating a social excursion for various client groups has been successfully tested in the author's practical activities, as part of teaching the training course «Innovative models of providing social services», on the basis of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

The general plan of the excursion consists of: general characteristics of the client group, for which the plan of the excursion is being developed; the general plan of the excursion; a list of socially oriented services and institutions, organizations that provide qualified assistance to the client group, indicating the main areas of activity and services; several historical, cultural, religious and other attractions, architectural monuments; catering for lunch break.

A deep understanding of the theoretical and methodological signs of conducting excursion preventive activities, knowledge and ability to develop such excursions is an important practical and methodological mechanism for organizing, adjusting, improving effective preventive activities with teenagers at risk.

Постановка проблеми. Аналіз практики організації профілактичної роботи щодо запобігання поширенню різних проявів адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» актуалізував необхідність розроблення та впровадження інноваційних інтерактивних підходів до самої профілактики з метою якісного підвищення її ефективності.

З іншого боку, світовий та вітчизняний досвід організації й проведення туризму, подорожей, а

також проведення класичних екскурсій підштовхнув до розроблення авторської ідеї створення так званої соціальної екскурсії для підлітків «групи ризику».

Слід зазначити, що у сучасній вітчизняній теорії екскурсознавства немає ґрунтовних досліджень екскурсії у різних її вимірах, особливо тих, які мають соціальну спрямованість. Вітчизняне екскурсознавство продовжує спиратися на тео-

ретичні праці Б. Ємельянова, Г. Долженко. Для досліджень освітніх, соціальних ознак екскурсійного процесу інтерес становлять праці з педагогічної психології (І. Зимня), дослідження професійно-педагогічної комунікації (Н. Волкова), психології спілкування (І. Риданова, Є. Рогов) праці з риторики (П. Сопер, П. Таранов).

Мета статті – розробити соціальну екскурсію як інноваційну технологію профілактики адиктивної поведінки підлітків та обґрунтувати її ефективність.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами якісного диференційованого аналізу наукових, методичних досліджень у галузі екскурсоводства виокремимо соціальні, у тому числі й освітні, ознаки екскурсії.

1. Суб'єкт-суб'єктний характер екскурсії. Суб'єктність учасників екскурсії виявляється у їхній активності стосовно один одного та об'єктивної соціальної дійсності. Ця суб'єктність виражається, перш за все, у соціальній комунікації в системі «екскурсовод – екскурсанти».

2. Наявність теми, мети та завдань, серед яких у кожній екскурсії виділяють дидактичне, виховне і розвивальне завдання. Екскурсія, як і будь-який вид освітньої діяльності, ведеться за певною темою, що регламентує відбір екскурсійних об'єктів, на яких розкриваються тема, спрямованість взаємодії та комунікації.

3. Слідування певній методиці підготовки та проведення екскурсії. Використання педагогічних методів, форм і прийомів впливу. Пізнавальний компонент діяльності екскурсовода.

4. Умотивованість дій екскурсовода та екскурсантів. Мотив або їх сукупність є поштовхом для участі в екскурсії, мотивація в екскурсії є джерелом активності її суб'єктів.

5. Визначальна роль інтересу в мотивації пізнання. Головним мотиваційним чинником для участі в екскурсії, як і в освітній діяльності, є інтерес. Його передумовою є новизна. Він виникає як цікавість, бажання розширити світогляд, змінити вид діяльності.

6. Організована колективна діяльність; організована пізнавальна діяльність; організаційний компонент діяльності екскурсовода.

7. Визначена структура екскурсії (план).

8. Форма прямого спілкування. Комунікативний компонент діяльності екскурсовода. Застосування вербальних та невербальних засобів спілкування.

9. Індивідуальний підхід. Екскурсійна діяльність є груповою діяльністю. Кожний екскурсант має власні очікування від екскурсії, які він проєктує на всю екскурсію. Його вдовolenість екскурсією залежить від ступеня здійснення цих очікувань. Групова екскурсійна діяльність великою мірою здійснюється через індивідуальну діяль-

ність кожного члена екскурсійної групи, тому слід приділяти велику увагу індивідуальності кожного екскурсанта.

10. Диференціація методів проведення екскурсій; диференційований відбір інформації; урахування вікових особливостей; конструктивний компонент діяльності екскурсовода.

11. Активність суб'єктів екскурсії. Суб'єкт-суб'єктний характер екскурсії передбачає двосторонню активність та взаємодію її учасників. Загальна тенденція взаємодії між екскурсоводом та екскурсійною групою полягає у тому, що свою активність екскурсовод регулює та визначає. Активність екскурсанта полягає у сприйнятті інформації, його мовленнєвій діяльності. Ознакою активності екскурсантів є здатність до аналізу, формування уявлень та власних оцінок.

12. Урахування психічних процесів.

13. Емоційна насиченість.

14. Високі вимоги до особистості екскурсовода [7].

Розділяємо і цілком підтримуємо думку М. Черезової, що екскурсія – це складний соціально-педагогічний процес. Її успіх залежить не лише від інтересу, що його представляє тема екскурсії та екскурсійна інформація. Існує система чинників, які впливають на успіх екскурсії та дають змогу будувати її як освітній процес. Розглядаючи екскурсію як соціально-педагогічний процес зі сталими освітніми ознаками, ми виділяємо також такі ознаки, які дають змогу виявити найбільш значущі розбіжності між екскурсійним, освітнім процесом пізнання та профілактичною діяльністю.

Дослідниця виділяє такі ознаки: епізодичність екскурсійної діяльності (здебільшого екскурсія є одноразовою подією для екскурсанта); відсутність функції контролю (діяльність екскурсантів на екскурсії не оцінюється традиційними для освітнього процесу способами); висока ступінь наочності; відсутність просторового обмеження, ознака пересування; добровільність участі в екскурсії; відсутність стійкого впливу на мотиваційну сферу екскурсантів; поєднання пізнавальної діяльності з відпочинком; обмеженість дисциплінарних впливів на екскурсантів; неможливість створення повноцінного колективу екскурсантів через часову обмеженість екскурсії; і найголовніше, що відрізняє екскурсію від традиційного педагогічного процесу, – це те, що профілактичний, педагогічний вплив на екскурсії є прихованим [7].

На основі теоретико-методичних положень про організацію екскурсій, ведення екскурсійної діяльності та з урахуванням головних її ознак було розроблено соціальну екскурсію для підлітків «групи ризику». Реалізація авторської ідеї розроблення соціальної екскурсії з метою профі-

лактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» передбачає генерування ідей, теоретичне розроблення плану маршруту соціальної екскурсії, його змістове наповнення, методичний супровід, опис відповідних установ, пояснення логіки розташування у плані екскурсії.

Соціальна екскурсія зорієнтована, як правило, на ознайомлення з інституційно-організаційними можливостями регіональної профілактики. Тобто основне призначення соціальної екскурсії – показати учасникам ті установи, що надають спеціалізовану кваліфіковану допомогу та послуги в контексті організації цілеспрямованої систематичної профілактичної діяльності адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», а також ті заклади, що надають можливості для впровадження альтернативної соціально прийнятної діяльності й організації змістовного дозвілля.

Необхідно зазначити, що сама ідея, її теоретичне обґрунтування, розроблення методичних указівок щодо створення соціальної екскурсії для різних клієнтських груп успішно апробовані у практичній діяльності автора в рамках викладання навчального курсу «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» [1] на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Наведемо й проаналізуємо авторську план-схему створення маршруту соціальної екскурсії:

Одноденна соціальна екскурсія (6–8 годин).

1. Загальна характеристика клієнтської групи, для якої розробляється план екскурсії (загальна характеристика, особливості, обмеження тощо).

Соціальна екскурсія, головним чином, зорієнтована на підлітків «групи ризику». Визначаємо, що «групу ризику», яка потребує профілактики, становлять підлітки, поведінка яких відхиляється від загальноприйнятих норм; їхнє соціальне становище за певними критеріями є нестабільним, вони характеризуються підвищеним ризиком залучення до адиктивної поведінки, не здатні самостійно подолати труднощі, що загалом може спричинити втрату соціальної опори у житті.

2. Загальний план екскурсії (карта/схеми із позначенням зупинок у ході екскурсії тощо). План екскурсії розробляється відповідно до принципів логічності розташування об'єктів на карті та загальних правил побудови маршруту.

3. Указати спочатку пункт виходу і завершення екскурсії (центр міста, вокзал, історична пам'ятка тощо).

4. Навести перелік соціально орієнтованих служб та установ, громадських організацій, що здійснюють кваліфіковану допомогу клієнтській групі. У плані екскурсії необхідно вказати точну адресу, основні напрями діяльності, навести послуги, що надаються клієнтській групі таких установ.

Відповідно до головної тези, що соціальна екскурсія має носити соціально спрямований характер, то її головною метою є ознайомлення екскурсантів (підлітків, молоді) із тими соціальними службами, соціально орієнтованими установами та організаціями, які надають кваліфіковану допомогу, здійснюють профілактичну діяльність, долають негативні наслідки адикцій, пропонують альтернативний соціально схвалюваний варіант організації дозвілля, проведення вільного часу. Також інформація про ці заклади, на нашу думку, буде корисною, цікавою і пізнавальною близьким людям «хворих», які бажають допомогти: друзям, рідним, батькам.

У структуру соціальної екскурсії доцільно внести низку ключових установ та організацій, що виконують першочергове профілактичне завдання у роботі з підлітками та молоддю, які схильні або ж залучені до адиктивної поведінки.

Пропонуємо такий орієнтовний перелік соціальних установ. Він установ не є завершеним і остаточним, може змінюватися відповідно до регіональних особливостей та загальної стратегії самого екскурсовода.

Регіональний (міський, районний, обласний) клінічний медичний центр соціально небезпечних захворювань, що є провідним медичним закладом, який надає спеціалізовану наркологічну та психіатричну допомогу дорослому населенню міста та області [6].

Психотерапевтичний центр чи центр медико-психологічної допомоги наркозалежним надають терапевтичну, наркологічну, психологічну допомогу тощо.

Діяльність реабілітаційного центру допомоги залежним передбачає надання допомоги людям, залежним від наркотиків, незалежно від тривалості стажу вживання та виду наркотику; виведення їх зі стану абстинентного синдрому, а також повноцінне лікування і реабілітація; максимальна соціалізація колишніх пацієнтів у суспільстві; допомога у працевлаштуванні; дає змогу повернути суспільству нормальних, здорових і незалежних від наркотиків людей з активною громадянською позицією.

Клініка, дружня до молоді, функціонує з метою надання медико-соціальної допомоги підліткам та молоді за їхнім особистим зверненням або за направленням центрів соціальних служб. У клініці фахівці надають безкоштовні послуги гінеколога, дерматолога, венеролога, уролога, нарколога, психолога, соціального працівника, юриста [1].

Центри соціальних служб. Практична соціальна робота центрів соціальних служб спрямована на виконання національних, державних, галузевих програм соціального становлення та розвитку дітей та молоді.

Головними завданнями таких центрів є: проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню у складні життєві обставини сімей, дітей та молоді; виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги; здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальних послуг.

Центр пропонує надання комплексу соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах: психологічних (психологічна діагностика, психологічне консультування, психологічна корекція та психологічна реабілітація), соціально-педагогічних (навчання батьків ефективним методам виховання, педагогічне консультування з питань розв'язання педагогічних проблем сім'ї, здійснення моніторингу захисту дитини від жорстокого поводження та насильства), соціально-медичних (консультації з питань збереження і зміцнення здоров'я, посередництво у здійсненні профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів), юридичних (надання консультацій із питань чинного законодавства, гарантій та пільг, здійснення захисту прав та інтересів сім'ї чи особи, захист прав дитини), соціально-економічних (допомога у залученні додаткових ресурсів для задоволення матеріальних інтересів і потреб сімей чи осіб), інформаційних (надання контактів служб або установ, куди необхідно звернутися за відповідною допомогою, інформування про умови отримання соціальних послуг) [5].

Центр дозвілля молоді створює умови для самовизначення та самореалізації молоді міста; організації змістовного дозвілля, культурологічних та освітніх заходів для молоді; підтримки молодіжних громадських організацій; реалізації молодіжної політики у місті [4].

Служба у справах дітей створює необхідні умови для забезпечення державної політики з питань соціального захисту дітей і запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень [3].

Доповнює загальну структуру соціальної екскурсії низка громадських організацій та інших соціально орієнтованих установ регіону (міста, району), що працюють у сфері профілактики адиктивної поведінки і надають відповідні послуги.

Актуальним видається включення також до маршруту соціальної екскурсії низки установ і

закладів, що відповідають за організацію змістовного дозвілля, ведення активного та здорового способу життя, занять різними видами спорту (спортклуби, секції, демонстрації екстремальних видів спорту тощо). Доповнюємо цей перелік і закладами, орієнтованими на розвиток художньо-естетичних смаків екскурсантів (палаці для дітей та юнацтва, мистецькі об'єднання, театри, музеї, виставки, галереї тощо).

Окремо стоять у структурі складання маршруту соціальної екскурсії, але при цьому, залишаючись не менш дієвими щодо організації альтернативної діяльності, установи типу антикафе і квест-кімнати. Ознайомлення з ними є прекрасною нагодою популяризації їхньої діяльності як можливості цікавого проведення вільного часу й організації дозвілля у цілому.

5. Навести кілька історико-культурних, релігійних, архітектурних пам'яток, туристичних об'єктів, визначних місць, заклад харчування для обідньої перерви.

Класична концепція екскурсії передбачає відвідини з метою ознайомлення з пам'ятками архітектури, культури, історії, визначними місцями та іншими туристичними об'єктами, тому необхідним і для соціальної екскурсії є включення у свою структуру таких об'єктів.

6. Повернення у пункт виходу або на кінцевий пункт екскурсії.

Висновки. Зазначимо, що у дослідженні автором була розроблена соціальна екскурсія як інноваційна технологія профілактики адиктивної поведінки підлітків. Актуалізовано досвід соціальних служб та соціально орієнтованих установ у питаннях організації профілактичної роботи щодо попередження адиктивної поведінки підлітків в умовах проведення соціальної екскурсії як інноваційної технології.

Розкрито освітньо-профілактичний, культурний, художньо-естетичний потенціал закладів – об'єктів екскурсії – в межах профілактики адиктивної поведінки підлітків. Показано можливості організації змістовного й соціально прийняттого дозвілля і проведення вільного часу підлітками.

Глибоке розуміння теоретико-методичних ознак проведення екскурсійної профілактичної діяльності, знання та вміння розробляти такого роду екскурсії виступають важливими практико-методичними механізмами організації, налагодження, удосконалення ефективної профілактичної діяльності з підростаючим поколінням, а особливо з підлітками «групи ризику».

ЛІТЕРАТУРА

1. Відділення медико-соціальної допомоги «Клініка, дружня до молоді» КНП «Дитяча клінічна лікарня Святої Зінаїди» Сумської міської ради : офіційний сайт. URL: <https://smdkl.lic.org.ua/viddilennya-medychnoyi-dopomogy-pidlitkam-ta-molodi-klinika-druzhnya-do-molodi/>.
2. Клочко О.О. Інноваційні моделі надання соціальних послуг : навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності «Соціальна робота». Суми : Цьома С.П., 2018. 150 с.
3. Служба у справах дітей Сумської обласної ради : офіційний сайт. URL: <http://www.dity.sm.gov.ua/index.php/uk/home>.
4. Сумський міський центр дозвілля молоді : офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/groups/sumy.molodngo/>.
5. Сумський міський центр соціальних служб : офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/groups/794303624069393/>.
6. Обласний клінічний медичний центр соціально небезпечних захворювань КНП Сумської обласної ради : офіційний сайт. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/>.
7. Черезова М.В. Педагогічні ознаки екскурсії. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2009. № 10(173). С. 96–103.

REFERENCES

1. Viddilennya medyko-sotsialnoyi dopomohy «Klinika druzhnya do molodi Dytyacha klinichna likarnya Svyatoyi Zinayidy» Sums'koyi miskoyi rady [Department of medical and social care «Clinic friendly to youth Children's Clinical Hospital of St. Zinaida» Sumy City Council]. URL: <https://smdkl.lic.org.ua/viddilennya-medychnoyi-dopomogy-pidlitkam-ta-molodi-klinika-druzhnya-do-molodi/> [in Ukrainian].
2. Klochko O.O. (2018) Innovatsiyini modeli nadannya sotsialnykh posluh [Innovative models of social services]. Educational and methodological complex for students majoring in «Social Work». Sumy: Tsyoma S.P., 150 p [in Ukrainian].
3. Sluzhba u spravakh ditey Sums'koyi oblasnoyi rady [Service for Children of Sumy Regional Council]. URL: <http://www.dity.sm.gov.ua/index.php/uk/home>. / [in Ukrainian].
4. Sums'kyi miskyyi tsentr dozvillya molodi [Sumy city center of youth leisure]. URL: <https://www.facebook.com/groups/sumy.molodngo/> [in Ukrainian].
5. Sums'kyi miskyyi tsentr sotsialnykh sluzhb [Sumy city center of social services]. URL: <https://www.facebook.com/groups/794303624069393/> [in Ukrainian].
6. Oblassnyy klinichnyy medychnyy tsentr sotsialno nebezpechnykh zakhvoryuvan Sums'koyi oblasnoyi rady [Regional Clinical Medical Center for Socially Dangerous Diseases of the Sumy Regional Council]. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/> [in Ukrainian].
7. Cherezova M.V. (2009) Pedagogichni oznaky ekskursiyi. [Pedagogical features of the tour]. *Bulletin of Lugansk National University. Taras Shevchenko. Series: Pedagogical sciences*. № 10 (173). P. 96–103 [in Ukrainian].